

Φιλάνθρωπη προσφορά

▲ Βρύση στα τέλη του 19ου αιώνα· σημείο συνάντησης και συνείρεσης, τόπος ξεκούρασης των γειτόνων και περαστικών.

Της **ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΜΠΑΛΤΑ**

Ιστορικού στο Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών

«**ΠΑΙΡΝΟΝΤΑΣ ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ** το Γαλαξειδί, το είχαν στην αυθεντία τους και το όριζε ο μπέης που ήτανε στα Σάλωνα... Και ήρθε άλλος μπέης, που τον ελέγασε Ιζαρμπέη, πολλά καλός άνθρωπος, και αυτός έφτιασε με ειδικά του έξοδα το κανάλιο το λιθαρένιο, που κατεβαίνει από το μετόχι της Αγίας Τριάδος το γλυκό νερό έως τ' αμπέλια. Και έφτιασε και μια βρύση, που φαίνεται ακόμα το όνομά του με τούρκικα γράμματα και ρωμέικα, λέγοντας: «Αυτή τη βρύση την έφτιασε με ειδικές του εξόδεις ο Ιζάρμπέης, για σεμπάπι των γονικών του· και όποιος στρατοκόπος πίνει διψασμένος να τον συγκωράη μνημονεύοντάς τον· αφβ' [1502], μήνας γενάρης κθ'»».

Δεν είναι τυχαίο που ο ιερομόναχος Ευθύμιος στο «Χρονικό του Γαλαξειδιού» καταγράφει αυτή την αφιέρωση και κατατάσσει την υδροδότηση του Γαλαξειδιού στα σπουδαία και αξιομνημόνευτα γεγονότα της ιστορίας του.

Η δωρεά χρημάτων για την κατασκευή βρύσης ή μιας νέας παροχής νερού θεωρούνταν ιερή πράξη για τους μουσουλμάνους. Ανάγεται στα χρόνια της εγκαθίδρυσης του μωαμεθανισμού, όταν ο Αλ-Χουσεϊν και οι σιίτες οπαδοί του αποκλεισμένοι στα υψώματα του Κερμπαλά πέθαναν από

**Οι κρήνες
στην οθωμανική
αρχιτεκτονική
παράδοση**

▲ *Βρύση προσεχής από τον Jean Baptiste Hilaire. Τέτοιες βρύσες βρίσκονταν, συνήθως, σε δρόμους караβανιών και σε σταθμούς. Εξυπηρετούσαν τους ταξιδιώτες στον εφοδιασμό και στην άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων.*

τη διψα. Σ' αυτό το παραπέμπει και η φράση «Sebilullah, şehidani Dest-i Kerbela ervahi için sebil» (για τις ψυχές των μαρτύρων που πέθαναν από διψα στην έρημο του Κερμελά), που ψιθύριζαν οι δερβίσηδες στα σεμπίλια, προσφέροντας νερό στους περαστικούς.

Ο σουλτάνος και μέλη της σουλτανικής οικογένειας, ανώτατοι αξιωματούχοι έχτιζαν βρύσες και η προσφορά υψηλών χρηματικών ποσών για την κατασκευή τους συνέτεινε ώστε οι κρήνες να αποτελέσουν ένα σπουδαίο κεφάλαιο στην αρχιτεκτονική οθωμανική παράδοση. Κοσμούσαν εξωτερικούς δημόσιους χώρους, όπως για παράδειγμα πλατείες, αλλά και εσωτερικούς ιδιωτικούς, και εποικίλλαν ανά εποχή ως προς το στυλ και την αρχιτεκτονική τους μορφή. Μετά την άλωση της Πόλης, ο Μωάμεθ ο Β΄ επισκέυασε υδραγωγεία και στέρνες που υπήρχαν στη Βασιλεύουσα από τους ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους. Κυρίως όμως, όπως υποστηρίζει ο Ρομπέρτ Μαντράν, ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής είναι αυτός που φρόντισε να κατασκευαστούν υδραγωγεία στα οποία συγκεντρωνόταν το νερό από τους λόφους γύρω από την πρωτεύουσά του για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του πληθυσμού, που συσσωρευόταν μέσα στα τείχη της. Εναν αιώνα

μετά, ο Εβλιγιά Τσελεμπή, θέλοντας να δείξει την επάρκεια της Πόλης σε νερό, αναφέρει, υπερβάλλοντας στους αριθμούς του, 4.000 βρύσες στο παλάτι, 9.995 ιδιωτικές και δημόσιες και 7.989 κρουνοί.

Κατά τον 16ο αι. γνωρίζουμε από τις υπάρχουσες πηγές ότι η Υψηλή Πύλη ευνοούσε την κατασκευή δημοσίων κρηνών από την ύδρευση των σπιτιών, για την οποία απαιτούνταν σουλτανική άδεια. Η πολιτική αυτή κατέστησε τη δημόσια βρύση των οθωμανικών χρόνων το κομβικό σημείο της κάθε γειτονιάς και φυσικά αναπόσπαστο στοιχείο της. Κτισμένη σε πλατεία, συνήθως κοντά σε τζαμί, περιτριγυρισμένη με δέντρα που σκίαζαν τον τόπο γύρω της, αποτελούσε η δημόσια βρύση, σημείο συνάντησης αλλά και κοινωνικής συνεύρεσης στις βαλκανικές και μικρασιατικές πόλεις μέχρι τελευταία.

Κατηγορίες

Ως προς τους χρήστες διαιρούνται σε δυο κατηγορίες: σ' αυτές που χρησιμοποιούσε το κοινό και σε εκείνες που εκμεταλλεύονταν αποκλειστικά οι νερούλαδες, οι σακάδες (saka), οι οποίοι μετέφεραν από τις βρύσες το νερό στα σπίτια. Απαγορευόταν συνήθως στους νερούλαδες, και ιδιαίτερα σ' αυτούς

που χρησιμοποιούσαν άλογα για τη μεταφορά του νερού, να γεμίζουν τα δερμάτινα ασκιά τους από δημόσιες βρύσες, γιατί καταρχήν έπρεπε να εξασφαλιστεί το νερό του τοπικού πληθυσμού, για τον οποίο είχε κατασκευαστεί η βρύση. Γι' αυτό και συχνά οι ιδρυτές στις επιγραφές που κοσμούσαν τις κρήνες απαγόρευαν στους σακάδες να παίρνουν νερό από το αφιέρωμά τους. Στις επιγραφές χαρασσόνταν και κατάρες για τους σακάδες που δεν σέβονταν την επιθυμία του αφιερωτή και τις ανάγκες των κατοίκων της γειτονιάς.

Αλλά και ως προς την τροφοδοσία, δύο είναι οι κατηγορίες: στην πρώτη ανήκαν όσες τροφοδοτούνταν με νερό ιδιωτικών πηγών, που ανήκαν σε άτομα (μούλκια) ή βακούφια και στη δεύτερη όσες έπαιρναν νερό από το υπάρχον υδρευτικό σύστημα, που ανήκε στο δημόσιο.

Ως προς τη αρχιτεκτονική τους μορφή κατατάσσονται στις εξής ομάδες:

- Εντοιχισμένες βρύσες: Ενταγμένες στους τοίχους κτιρίων, κήπων και αυλών είχαν τη δεξαμενή του νερού στο πίσω μέρος του τοίχου.

- Γωνιακές βρύσες: Χτισμένες σε γωνίες δρόμων, είχαν στην αρχή μια επιφάνεια ως πρόσοψη· αργότερα απέκτησαν δυο και τρεις.

- Σεμπίλια: Περίπτερα που στην

πρόσοψή τους είχαν καγκελόφρακτα ανοίγματα, από όπου ειδικοί υπάλληλοι, οι σεμπλιτζήδες, διένειμαν στους διαβάτες μέσα σε κούπες νερό, σερμπέτια, χυμούς φρούτων. Τα σεμπιλια συνδύαζαν στην κατασκευή τους και βρύσες. Συνήθως τα σεμπιλια βρίσκονταν στις εισόδους τζαμιών, στις γωνιές κεντρικών και πολυσύχναστων δρόμων. Αρκετά σώζονται σε καλή κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη.

- Βρύσες σε πλατείες (meydan cesme): Αυτόνομη κτιριακή κατασκευή που θύμιζε κιάσκι, ήταν ελεύθερη από τις τέσσερις πλευρές και συνδύαζε τις περισσότερες φορές βρύση και σεμπίλι, όπου δερβίσηδες πρόσφεραν νερό στους περαστικούς. Κυρίως όμως από τις μεγάλες κάνουλες αυτής της κατηγορίας των κρηνών ήταν δυνατόν να εφοδιαστούν με νερό τόσο οι περαστικοί όσο και ο γύρω εγκαταστημένος πληθυσμός. Τέτοιες μνημειώδεις βρύσες είναι κατασκευές του 18ου αι. Χαρακτηριστική είναι αυτή που κατασκεύασε το 1728 ο σουλτάνος Αχμέτ ο Γ΄ στην κύρια είσοδο του Τόπκανε, την οποία περιγράφει και ο Σκαρλάτος Βυζάντιος.

- Βρύσες προσευχής (namazgah cesme): Δίπλα σε αυτές τις βρύσες είχαν κατασκευαστεί ταράτσες που ήταν τόποι προσευχής. Βρίσκονταν κοντά σε δρόμους καραβανιών, σε σταθμούς (menzil) για να μπορούν οι ταξιδιώτες να εφοδιαστούν με νερό, να ποτίσουν τα άλογά τους και τα μεταφορικά τους ζώα, αλλά και να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Μπορούσαν να προσευχηθούν, αφού πρώτα είχαν πλυθεί στη βρύση, όπως το απαιτούσε το λειτουργικό της μουσουλμανικής θρησκείας.

- Εσωτερικές βρύσες: Τις βρίσκουμε σε κεντρικές αίθουσες παλατιών και πολυτελών κατοικιών. Το νερό τους εξυπηρετούσε τις ανάγκες των ενοίκων και από την άλλη η συνεχής ροή του έντυνε μουσικά τον χώρο και μετρίαζε την ένταση του ήχου από τις κουβέντες των παρακαθημένων, χαρίζοντας συγχρόνως δροσιά.

- Κολονάτες βρύσες: Εμφανίστηκαν τον 18ο αι. και αντικατέστησαν στις βρύσες των πλατειών. Οφείλουν την ύπαρξή τους σε δυτικές επιρροές: θυμίζουν έντονα τις βρύσες στις πλατείες των μεγάλων δυτικών πόλεων με τα μνημειώδη αγάλματα.

- Σέλεσεμπιλ: Πρόκειται για ένα είδος στεγασμένου συντριβανιού στους κήπους πολυτελών κατοικιών το οποίο είχε μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα.

Κοινά στοιχεία

Όσο και αν εποικίλαν οι βρύσες ανά τους αιώνες ως προς τα υλικά, τα διακοσμητικά τους στοιχεία, την αρχιτεκτονική τους μορφή, έφεραν τα εξής τέσσερα βασικά κοινά σημεία:

Μια δεξαμενή όπου αποθηκεύονταν το νερό και η οποία αποτελούσε το πρωτεύον αρχιτεκτονικό στοιχείο των πρώιμων κρηνών. Σε ορισμένες περιπτώσεις η ταράτσα αυτών των δεξαμενών εξυπηρετούσε διπλό σκοπό: ήταν και τόπος προσευχής, ναμαζιού.

Μια μαρμαρένια ή πέτρινη πλάκα

γνωστή ως musluk tasi ή ayna tasi, όπου προσαρμοζόταν η κάνουλα μέσα σε μια κόγχη που σχημάτιζε αφίδα, ή κάποιο άλλο γεωμετρικό σχήμα ανάλογα με την εποχή. Οι κάνουλες ήταν δυο λογίων, αυτές που έτρεχαν συνεχώς, ασταμάτητα, γνωστές ως σαλμά (salma), και αυτές που έκλειναν, οι μπουρμά (burma). Παρενεθτικά πρέπει να αναφερθεί ότι οι βρύσες της πρώιμης περιόδου στην Κωνσταντινούπολη έτρεχαν συνεχώς νερό. Ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής επέβαλε να τοποθετηθούν κάνουλες για να μην σπαταλιέται το νερό, μέτρο που πήρε όταν έκανε τα μεγάλα έργα ύδρευσης της πρωτεύουσάς του.

Μια επιγραφή εγχάρακτη στη μαρμαρίνη πλάκα όπου εγγραφόταν το όνομα του δωρητή που με δαπάνες του κατασκευάστηκε η βρύση, η χρονολογία, η πηγή του νερού, στίχοι από το Κοράνι κ.α. Στις περισσότερες επιγραφές η αριθμητική αξία των αραβικών γραμμάτων δίνει τη χρονολογία κατασκευής της βρύσης.

Κάτω από την κάνουλα της κρήνης υπήρχε η γούρνα (kurna στα τουρκικά) και γύρω απ' αυτήν υπερυψωμένες θέσεις, σαν σκαλοπάτια, για να κάθονταν όσοι περίμεναν να γεμίσουν τα δοχεία τους νερό.

Το σχέδιο και η σύνθεση των στοιχείων που αναφέρθηκαν ποίκιλε ανάλογα με τους συρμούς της αρχιτεκτονικής κάθε εποχής και το προσωπικό γούστο του ιδρυτή. Συνήθως οι βρύσες κατασκευάζονταν σε πλατείες που είχαν εμπορική κίνηση, κοινωνική ή τελετουργική σπουδαιότητα. Χτιζόνταν κοντά σε τζαμιά και σε άλλα θρησκευτικά καταστήματα τους, μεντρεσέδες, ιμαρέτια κ.ά., ή σε σημεία όπου κανείς μπορούσε να απολαύσει τη θέα της πόλης.

Με τους αιώνες οι αλλαγές που επήλθαν στη χρήση των υλικών και τον τύπο των κρηνών επέφεραν αντιστοιχώς αλλαγές και στα τέσσερα βασικά στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω. Τον 15ο, 16ο και 17ο αι. η πλάκα (ayna tasi ή musluk tasi) με την κάνουλα του νερού τοποθετούνταν στην κλασική κόγχη που είχε σχήμα αφίδας. Η επιγραφή βρισκόταν πάνω από την κάνουλα και κάτω ήταν η γούρνα περιτριγυρισμένη από ανυψωμένα επίπεδα. Στη διάρκεια των τριών πρώτων αυτών αιώνων υπήρχαν επίσης δεξαμενές νερού, οι οποίες καταργήθηκαν στα μέσα του 19ου αι., όταν πλέον το σύστημα ύδρευσης λειτουργούσε ικανοποιητικά και δεν υπήρχε λόγος αποθήκευσης. Τον 18ο αι., οι βρύσες κατασκευάζονταν από μάρμαρο, ο τύπος της πρόσοψής τους διαφοροποιήθηκε και την απλή πέτρα με την κάνουλα του νερού διαδέχθηκαν οι πλάκες μαρμάρου με διάφορα διακοσμητικά μοτίβα, όπως τριαντάφυλλα, ανθοθήκες με λουλούδια, βάζα με φρούτα. Επίσης η πρώτη κόγχη, η οποία είχε κάποιο βάθος, αντικαταστάθηκε με μια πιο ριχή, πεποικιλμένη με στοιχεία μπαρόκ. Επιπλέον αυξήθηκε ο αρχιτεκτονικός όγκος της βρύσης και η επιγραφή που άλλοτε ήταν πάνω από την κάνουλα του νερού, απέκτησε αυτονομία διεκδικώντας περιόπτη θέση στην πρόσοψη της κρήνης.

◀ **Σεμπιτζής.** Οι σεμπιτζήδες ήταν ειδικοί υπάλληλοι, διένειμαν στους διαβάτες νερό, σερμπέτια και χυμούς φρούτων, στα σεμπιλια. Αντά βρίσκονταν σε εισόδους τζαμιών και γωνιές πολυσύχναστων δρόμων και είχαν καγκελόφρακτα ανοίγματα στην πρόσοψη (M. Loriche, 1555).

◀ **Νερούγλας στα τέλη του 19ου αι. στην Πόλη.** Στους νερούγλαδες, και ιδιαίτερα σε αυτούς που χρησιμοποιούσαν άλογα για τη μεταφορά του νερού, απαγορευόταν ο εφοδιασμός από δημόσιες βρύσες, προκειμένου να εξασφαλιστεί επαρκής ποσότητα για τον τοπικό πληθυσμό.